

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Mgr. Ľudmila Kónyová

Ako učiť stredovek na hodinách dejepisu v SŠ

Osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe

Osvedčená skúsenosť odbornej praxe

Prešov, 2012

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11,
850 01 Bratislava

Autor OPS/OSO: < Mgr. Ľudmila Kónyová >

Kontakt na autora: <Pracovisko: Evanjelická spojená škola, org. zložka: Evanjelické kolegiálne gymnázium, Námestie legionárov 3, Prešov
konyova@esspo.sk >

Názov OPS/OSO: <Ako učiť stredovek na hodinách dejepisu v SŠ>

Rok vytvorenia OPS/OSO: 2012

Odborné stanovisko vypracoval: < Mgr. Lenka Truchanová >

Táto osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe/osvedčená skúsenosť odbornej praxe bola vytvorená z prostriedkov projektu Profesionálny a kariérový rast pedagogických zamestnancov. Projekt je financovaný zo zdrojov Európskej únie.

Kľúčové slová

dejepis na SŠ, konštruktívne učenie, stredovek, učebnica dejepisu, spracovanie informácií, metóda EUR, postup 5-4-3-2-1, pojmová mapa, regionálne dejiny, kritické myslenie, učenie sa,

Anotácia

V 21. storočí, v ktorom sa prechádza ku konštruktívnemu vyučovaniu, rieši učiteľ dejepisu nielen čo a ako učiť, ale najmä, ako pripraviť hodiny dejepisu tak, aby sa žiaci učili zaujímavo, aktívne a efektívne. Vzbudiť záujem u žiakov pomáhajú aj témy, pri spoznávaní ktorých sa uplatňujú regionálne dejiny. V tejto práci sú uvedené niektoré nové metódy s konkrétnymi možnosťami ich použitia pri preberaní obdobia stredoveku, ktorý sa môže javiť ako téma nepotrebná pre dnešného moderného človeka, žiaka SŠ. Nové formy učenia sa nám pomáhajú cez poznanie minulosti lepšie pochopiť súčasnosť, upevňovať etické hodnoty, formovať spoločenské vedomie.

OBSAH

Úvod	
1 Východiská a ciele OPS.....	6
2 Konštruktívne učenie dejepisu v SŠ.....	7
2.1 Aktívne metódy práce na hodinách dejepisu.....	8
2.2 Implementácia regionálnych dejín vo vyučovaní dejepisu.....	11
3 Stredovek na hodinách dejepisu v SŠ.....	12
3.1 Práca s učebnicou a pracovným listom.....	13
3.2 Regionálne dejiny: Prešov v stredoveku.....	18
Záver	24
Zoznam príloh	26

ÚVOD

V praxi sa stretávame s názorom, že žiaci nemajú radi dejepis ako predmet, pretože musia zvládnuť množstvo faktov a súvislostí. Vo vyučovaní sa pred reformou v školstve kládol dôraz najmä na politické dejiny. Žiakov je ale potrebné oboznamovať s kultúrnymi, cirkevnými, sociálnymi i hospodárskymi dejinami, ktoré ponúkajú množstvo zaujímavých podnetov na pochopenie minulosti, ako aj života našich predkov. Po zavedení nových osnov, cieľových požiadaviek, školských vzdelávacích programoch, nových učebníc stoja učitelia dejepisu pred novou výzvou.

Od školy sa dnes očakáva, že žiaci budú po jej absolvovaní schopní uplatniť sa v praktickom živote. K tomu je potrebné, aby sa na hodine upúšťalo od memorovania vedomostí, výkladu učiteľa, aby žiaci pracovali samostatne aj v skupinách a učiteľ bol len facilitátorom, teda tým, kto ich činnosť koordinuje. Žiaka musí škola viesť k efektívnemu učeniu sa. V záplave informácií je potrebné žiaka učiť zorientovať sa v nich, vedieť ich triediť, rozlišovať podstatné od menej dôležitého, následne spracovávať.

Vo svojej práci sa chcem podeliť so širšou pedagogickou verejnosťou so svojimi pedagogickými skúsenosťami, ktoré sa týkajú vyučovania obdobia stredoveku na hodinách dejepisu. Učím v cirkevnom gymnáziu slovenský jazyk a literatúru a dejepis.

Predkladaná práca pozostáva z 3 kapitol. V 1. kapitole popisujem východiská a ciele predkladanej pedagogickej skúsenosti. V 2. kapitole sa venujem konštruktívnemu učeniu dejepisu v SŠ, pričom sa zaoberám aktívnymi metódami práce na hodinách dejepisu pri spracovaní textu. Popisujem štyri mnou vybrané metódy, ktoré vedú žiakov k aktívnemu učeniu sa. V ďalšej podkapitole poukazujem na možnosť začleňovania regionálnych dejín vo vyučovaní dejepisu, ktoré možno tiež využiť pri konštruktívnom učení. V 3. kapitole podávam konkrétne príklady, ako možno učiť stredovek na hodinách dejepisu v SŠ. V tejto kapitole je popísaný model dvoch vyučovacích tém. Pri preberaní 1. témy: Stredoveká spoločnosť je odporúčané blokové vyučovanie, na 2 hodinách sa využíva najmä práca s učebnicou a pracovným listom, ktorý bol k téme vopred vyrobený. Žiaci používajú metódy, pri ktorých pracujú s rôznymi formami textov, učia sa spracovať informácie, pričom sa rozvíja ich kritické myslenie. Druhá podkapitola ponúka využitie regionálnych dejín – dejiny Prešova - pri preberaní témy: Vznik, rozvoj a funkcia stredovekého mesta.

Práca ponúka námety, ako učiť stredovek v SŠ zaujímavo a pri tom efektívne. Zároveň predstavuje také metódy vyučovania dejepisu, ktoré menia tradičnú formu pasívneho získavania na aktívne objavovanie, podporujú nezávislé myslenie, vytvárajú pozitívne sociálne vzťahy, vedú k formulovaniu i prezentácii vlastného názoru. Dôležitá je pri tom didaktická príprava učiteľa. Je na mieste upozorniť, že na trhu sa síce objavujú nové knihy, učebnice, ale absentujú metodické príručky. Preto je potrebné, aby sa učitelia so svojimi pedagogickými skúsenosťami navzájom oboznamovali i inšpirovali.

1 VÝCHODISKÁ A CIELE OPS

Ponúkaná pedagogická skúsenosť súvisí s vyučovaním dejepisu v 1. ročníku gymnázia a s možnosťou využitia rôznych metód práce na hodinách pri preberaní TC Fenomény stredovekého sveta (Stredoveký svet). Vychádza pri tom zo Štátneho vzdelávacieho programu, učebných osnov, školského vzdelávacieho programu.

Cieľom je ukázať využiteľnosť takých metód výučby, ktoré sú protichodné ku klasickému spôsobu vyučovania, ale ktoré výrazne napomáhajú k tomu, že žiak môže prežiť na hodine dejepisu potešenie z učenia (často si ani neuvedomuje, že sa učí), pocit úspešnosti, spoznávanie regionálnej histórie nenásilnou cestou. Predkladaný materiál má slúžiť ako inšpirácia pre učiteľov dejepisu. Učiteľ má hľadať možnosti, ako žiaka pre daný predmet, učivo nadchnúť. Zároveň nimi rozvíjame všetky kompetencie: kognitívne, psychomotorické, socioafektívne, interpersonálne, sebahodnotiace.

K napísaniu práce viedla vlastná skúsenosť. Do školy prišli žiakom nové učebnice dejepisu („reformné“) a bolo potrebné začať s nimi pracovať a ukázať žiakom, ako ich možno vyučiť pri učení. Učebnice pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl sa výrazne líšia od tých predchádzajúcich. Obsahujú všeobecné (svetové) dejiny, ktoré sú prepojené so slovenskými, pričom svetové dejiny sú spracované tematicky a národné dejiny chronologicky. Skúsenosti ukazujú, že regionálne dejiny (nie sú v učebnici obsiahnuté) je vhodné preberať tematicky, napr. Stredoveká spoločnosť, ale tiež aj chronologicky napr. Začleňovanie Slovenska do Uhorského kráľovstva. V učebnici nájdeme okrem textu aj obrázky, mapky, historické pramene, tabuľky, odporúčanú literatúru. Veľmi vhodne sú vytvorené aj rôzne úlohy a otázky v závere jednotlivých tém. Ale je potrebné položiť si otázku, ako používať učebnicu vo vyučovacom procese. V prvom rade by mala byť pomôckou, ktorú bude učiteľ i žiak vedieť používať. Asi ťažko si vieme predstaviť, že by učiteľ po vstupe do triedy povedal: Otvorte si učebnicu na strane 80, čítajte po stranu 85, vypracujte odpovede na otázky.“ Učebnicu je vhodné používať doplnujúco, alebo tak, aby žiaci pri spracovaní informácií používali rôzne metódy, a teda ich práca nebola monotónna a málo efektívna. Nejde len o „nabitie“ informácií a faktov, ale je potrebné viesť žiakov k diskusii, ku kritickému mysleniu, rozvíjať sebahodnotenie, afektívne i psychomotorické kompetencie, komunikačné schopnosti. Je vhodné pri mnohých témach používať aj informačné a komunikačné technológie (počítač, internet).

Dá sa dnes na hodinách dejepisu pracovať s textom tak, aby sa žiaci nenudili a pri tom sa efektívne učili? Učitelia bežne používajú po prečítaní textu s otázkami a úlohami k obsahu textu riadený rozhovor. Vtedy sú aktívni iba niekoľkí žiaci z triedy, niektorí pasívne počúvajú odpovede svojich spolužiakov, učia sa tak mechanicky, keď prijímajú poznatky z textu. V praxi sa stretávame s tým, že niektorí žiaci dokážu sledovať obsah textu, ako aj vlastné porozumenie textu, vlastné učenia sa. Väčšia časť žiakov takú schopnosť nemá, je potrebné viesť ich k tomu. Rozvíjame tým u žiakov poznávacie funkcie, učenie sa s porozumením.

Pri vyučovaní dejepisu a preberaní konkrétnych tém: Stredoveká spoločnosť; Vznik, rozvoj a funkcia stredovekého mesta sú žiaci zapojení do nasledujúcich základných činností:

1. Práca s novou učebnicou dejepisu (ako s ňou pracovať), spracovanie informácií, čítanie s porozumením
2. Práca s historickým dokumentom
3. Vypracovanie pracovného listu (metóda EUR, postup 5-4-3-2-1)

4. Myšlienková (pojmová) mapa
5. Spoznávanie regionálnych dejín

Učivo Stredoveká spoločnosť bolo preberané v súvislosti so všeobecnými (svetovými) dejinami. Vznik, rozvoj a funkcia stredovekého mesta bol preberaný s využitím regionálnych dejín (dejiny mesta Prešov). Uvádzané činnosti žiaci nerobia len počas jednej hodiny, ale na 3-4 hodinách TC. Žiaci sú pripravenými aktivitami nútení k aktívnej práci na hodine, sebareflexii, rozvíja sa ich kritické myslenie. Študenti nie sú pasívni, neosvojujú si len jeden učebný štýl. Pri práci je potrebné brať do úvahy obsah učiva, čas, podmienky výučby. Pracovať kooperatívne a pritom myslieť aj na individuálny prístup k žiakom, viesť žiakov k samostatnosti, aktivite, tvorivosti. Rôznymi metódami práce sú vedení k tomu, že o dejepis prejavia záujem aj žiaci, ktorí k nemu nemajú vzťah.

Hodiny boli realizované v Evanjelickom kolegiálnom gymnáziu v 4-ročnej forme v I. A triede s počtom 22 žiakov.

Cieľová skupina OPS:

Kategória pedagogických zamestnancov: učiteľ

Vzdelávacie oblasti: Človek a spoločnosť

Typ školy: gymnázium

Ročník: prvý

Vyučovací predmet: dejepis

Tematický celok: Fenomény stredovekého sveta, Uhorské kráľovstvo

Keďže ide o osvedčenú pedagogickú skúsenosť, je potrebné uviesť, že v konkrétnej triede sa odučilo 20 hodín venovaných obdobiu stredoveku vo svete i u nás. To znamená na území dnešného Slovenska, pričom sa kládol dôraz aj na regionálne dejiny, konkrétne mesto Prešov. Z týchto 20 hodín boli do práce vybrané hodiny, počas ktorých sa kládol dôraz na aktívne učenie sa a na regionálne dejiny. Téma sa preberá v 1. ročníku, to znamená, že ide o žiakov, ktorí sa ešte počas prvého polroka adaptujú v stredoškolskom prostredí, prichádzajú z rôznych škôl, navzájom sa ešte len spoznávajú. Tiež si musia zvyknúť na vyššiu náročnosť, na rôzne metódy práce, ale tiež aj na samostatnosť a mieru zodpovednosti, ktorá je na nich kladená. Žiaci sú často zvyknutí na to, že im učiteľ diktuje poznámky, resp. im povie, čo a kde sa majú učiť.

2 KONŠTRUKTÍVNE UČENIE DEJEPISU V SŠ

Dejepis patrí k dôležitým všeobecnovzdelávacím spoločenskovedným predmetom. Zahŕňa v sebe všetky prejavy spoločenského života. Práve poznanie minulosti pomáha ľuďom pochopiť prítomnosť. Dáva tiež návod ako postupovať pri formovaní budúcnosti. Význam dejepisu v strednej škole však nespočíva len v následnej možnosti využitia teoretických poznatkov v životnej praxi. Dejepis možno využiť okrem rozvoja kognitívnych kompetencií aj na rozvoj afektívnych a psychomotorických kompetencií žiakov.

Zaradzovanie rôznych textov na hodiny dejepisu (pramene, názory historikov, úryvky z listov a i.) vedie k tomu, že žiaci sú s nimi nútení pracovať kriticky (informáciu len neprijímajú, ale ju aj hodnotia). Tým si aktívnym spôsobom vytvárajú obraz o minulosti.

V 21. storočí prináša moderná škola zmenu v pohľade na vyučovanie. Ak sa v minulosti riešilo, ako má učiť učiteľ, dnes riešime, ako sa má učiť žiak. Postupne sa prešlo od kognitívneho vyučovania ku konštruktívnemu. S tým súvisí kooperatívna práca, kde sa žiak

môže samostatne aktívne zapájať do práce v skupine. Túto činnosť však možno spojiť aj s metódami, ktoré sa spočiatku môžu zdať ako protichodné. Je to tzv. inštrukcionizmus, ktorý je založený na zadávaní úloh a informácií. (3) To, že je možné aj na prvý pohľad kognitívne učenie zmeniť na konštruktívne, bude názorne ukázané v tejto práci. Učiteľ síce musí postupovať podľa vopred vytýčeného plánu, ale môže pri tom akceptovať individuálne potreby žiaka a nechať ho, aby sám objavoval niečo nové. Práve k tomu slúžia niektoré aktívne metódy práce, pri ktorých sa učiteľ stáva facilitátorom (ten, kto usmerňuje) a žiaci sa učia sami. Takéto vyučovanie nemožno realizovať na každej hodine, je potrebné striedať odovzdávanie poznatkov podávané učiteľom s aktívnym učením žiakov.

2.1 Aktívne metódy práce na hodinách dejepisu

Dnešná generácia žiakov má iné sociálne skúsenosti (spôsobené informačnou a komunikačnou revolúciou, digitalizáciou), mentalitu i možnosti dostať sa rýchlo k novým informáciám. Problémom sa pre nich stáva nie to, ako získať informácie, ale ktoré informácie sú dôležité. Aby bol dejepis pre žiakov atraktívny, nesmú učitelia zaostávať za ostatnými, často pre žiakov zaujímavejšími, predmetmi.

V každej triede sú žiaci, ktorí čakajú na to, že im učiteľ nadiktuje poznámky, že im povie, čo sa má z dejepisu naučiť k odpovedi alebo na písomku. Ale práve na dejepise sa žiaci musia naučiť pracovať s rôznymi formami textov a hľadať v nich potrebné informácie. Dôležitá je práca s historickým prameňom, mapou, obrazovým materiálom. Nasledujúce metódy patria medzi tie, ktoré vedú žiakov k aktívnemu učeniu a ktoré súvisia s pochopením informácií a ich následným spracovaním. Prax ukazuje, že žiaci majú práve s touto činnosťou najvýraznejšie problémy.

Čitateľská gramotnosť (čítanie s porozumením)

Táto metóda už dávno nepatrí len na hodiny slovenského jazyka. Žiak analýzu, syntézu, či hodnotenie informácií využíva pri spracovaní akéhokoľvek textu (súvislého i nesúvislého). Práve funkčná gramotnosť (schopnosť spracovať informácie v texte a takto získané informácie použiť na riešenie praktického problému) je vhodne využiteľná na hodinách dejepisu pri aktívnom učení sa.

Spracovanie informácií sa realizuje rôznymi činnosťami. Žiaci napr. identifikujú hierarchiu informácií v texte, odlišujú dôležité údaje od okrajových, hľadajú vzťahy medzi hlavnou myšlienkou a podpornými informáciami, vyvodzujú závery z textu, učia sa čítať medzi riadkami, hodnotia užitočnosť, novosť, pravdivosť informácií. Takouto prácou sa stáva žiak aktívnym spracovateľom informácií, a nie pasívnym prijímateľom. Pri tom je veľmi dôležitá príprava učiteľa, ktorý sa musí rozhodnúť pre správny text (informácie na spracovanie) a musí tiež pripraviť vhodné úlohy pre žiakov, aby nestratili na svojej atraktivite a hlavne, aby sa nestratil cieľ a zmysel činnosti. Najvhodnejšie je pripraviť si vlastné pracovné listy.

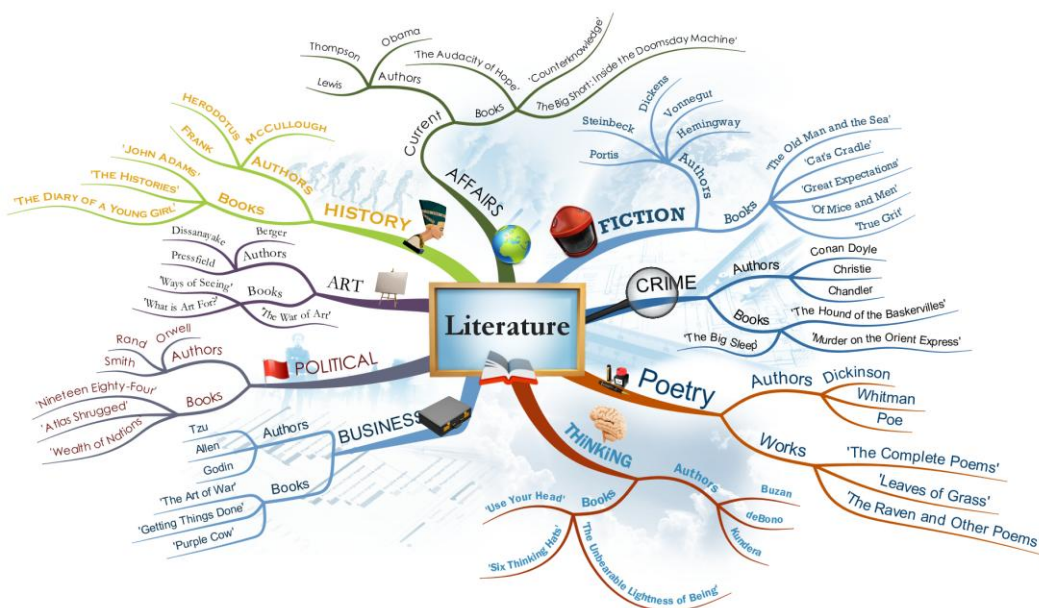
Texty si učitelia vyberajú podľa obsahu a zámeru, ktorý sa ich zaradením na hodinu sleduje. Súvislý text, to môže byť: rozprávanie (odpovedá zvyčajne na otázku kedy, v akej postupnosti), výklad (podáva vysvetlenie, odpoveď na ako), opis (vlastnosti v priestore, aký), argumentácia (vzťahy medzi pojmami, prečo). Nesúvislý text, zvyčajne ide o nejaký zoznam,

rozlíšime ho podľa formátu. Na hodinách dejepisu sa najčastejšie využívajú schémy a grafy, tabuľky, diagramy, mapy. (6)

Tvorba mentálnych (pojmových) máp

Mentálna/pojmová mapa je jedným z efektívnych nástrojov na tvorbu poznámok a zachytenie myšlienok. Má vizuálny charakter a zohráva svoju úlohu pri aktívnom učení sa, pretože žiak musí informácie triediť, analyzovať, spracovať a potom, keďže si ju pripravuje sám, lepšie si cez vzťahy medzi pojmami informácie zapamätá, má ich vizuálne uložené v pamäti.

Buzan, T. (2) prirovnáva štruktúru mentálnej mapy k plánu mesta. Jej stred možno vnímať ako mestské centrum, symbolizuje najdôležitejšiu myšlienku alebo tému, ktorej sa chceme venovať. Hlavné ulice zobrazujú hlavné myšlienky, vedľajšie ulice vedľajšie myšlienky atď. Na jednom mieste možno sústrediť viac myšlienok, pričom sa v nich vieme zorientovať. K tomu slúži najmä: používanie farieb; lúčovitá štruktúra, ktorá sa šíri z centra; používanie symbolov, slov, ktoré sú pre mozog prirodzené, tvorba ľahko zapamätateľných schém (Obrázok 1).

Obrázok 1 Ukážka pojmovej mapy

Prameň: <http://www.thinkbuzan.com/sk/support/mindmapgallery>

Výhody používania mentálnych máp sa prejavujú veľmi rýchlo a rýchlo ich pochopia aj žiaci. Pri ich tvorbe sa žiaci učia lepšie plánovať, koncentrovať sa, zorganizovať si fakty (práca s kľúčovými slovami), rozvíja sa schopnosť komunikácie (žiaci majú vedieť vzťahy medzi pojmami vysvetliť i celú mentálnu mapu popísať) i tvorivosť, šetrí sa čas, a najmä: rýchlejšie a efektívnejšie sa učia.

Pojmová mapa pomáha podporovať aktívne čítanie. Možno ich použiť pri rôznych formách práce na hodinách. Žiaci si ich môžu vytvárať pri čítaní textu samostatne, môžu ich prezentovať vo dvojiciach (skupinách). Veľmi vhodné je ich využiť pri spracovaní

tematických celkov, tém, pri ktorých žiaci rozmýšľajú samostatne (majú isté vedomosti, skúsenosti), alebo ich využijeme pri brainstormingu. Dá sa s ňou pracovať počas každej fázy vyučovacej hodiny. Osvedčila sa v motivačnej časti, pri preberaní hlavného učiva i v časti fixácia a opakovanie učiva.

Metóda EUR

Turek, I. (9) uvádza, že EUR- je vlastne akronym. Vznikol z prvých písmen troch slov, ktoré pomenúvajú základné činnosti pri tejto metóde. Evokácia – uvedomenie – reflexia.

Evokácia: je fáza ešte pred čítaním úryvku z textu. Zvyčajne sa realizuje formou rozhovoru. Po oboznámení s témou si žiaci vybavujú, čo o téme vedia. Žiaci môžu odpovedať aj nesprávne. Učiteľ kladie otázky, žiaci spájajú nové s už poznaným. Môže sa robiť zápis na tabuľu, alebo si žiaci prvotné nápady zapisujú do zošita. Prejavuje sa záujem o učenie, aktivizácia.

Uvedomenie si významu: žiaci čítajú text, získavajú nové informácie. Učiteľ hľadá taký postup, aby udržal záujem žiaka. Okrem práce s textom to môže byť sledovanie filmu, výklad a i. V tejto fáze je vhodné tvoriť si poznámky (záznamy), pri tvorbe ktorých sa rozvíja kritické myslenie. Tiež je vhodné, ak si žiaci robia pri čítaní textu znaky na okraj textu, táto činnosť ich vedie k samostatnému a aktívnemu premýšľaniu o texte:

- + nová informácia
- V potvrdenie informácie, ktorú žiak poznal
- informácia, ktorá nie je v súlade s poznaním žiaka
- ? „zmätočná“ informácia, žiak chce vedieť viac

Reflexia je uvažovanie nad procesom učenia sa. Žiak si má uvedomiť, čo sa naučil, pochopil. Vie povedať, či mal s niečím problémy, vyjadří svoj názor k novým poznatkom. Žiaci si porovnávajú svoje myšlienky. Koná sa návrat k evokácii, žiaci si prezrú záznam z 1. fázy. V tejto časti nestačí len zhrnúť vedomosti a rozprávať o tom, čo počas čítania textu zistili, ale žiaci majú byť schopní vysvetliť, prečo si to myslia, s čím nesúhlasia a pod.

Metóda 5 – 4 – 3 – 2 - 1

Na prácu s textom možno použiť rôzne metódy. Na hodinách dejepisu sa osvedčili tie, ktoré nútia žiakov sledovať vlastné porozumenie textu. Jednou z nich je aj metóda, ktorú bližšie popísal Gavora. (4) Žiaci postupujú spôsobom, že si pri čítaní textu zapíšu informácie v nasledovnom počte a poradí:

- 5 nových informácií,
- 4 informácie týkajúce sa hlavnej myšlienky,
- 3 nové slová, ktoré našli v texte,
- 2 informácie, ktoré už poznali,
- 1 vec, na ktorú nenašli v texte odpoveď.

2.2 Implementácia regionálnych dejín vo vyučovaní dejepisu

Vo vyučovaní dejepisu sa do popredia dostávajú v súvislosti s historickým sebaučítaním a sebaučítaním nové hodnoty, ktoré vychádzajú z našich i európskych tradícií a umožňujú prístupnosť vlastných dejín. Práve k nim patria aj dejiny regiónu. Otázka znie, či možno regionálne dejiny vymedziť, určiť ich hranice i náplň. Región znamená v preklade kraj, oblasť. Ide o termín priestorový, ktorý sa používa účelovo. Vnímame ho aj ako termín významov – čas, priestor, udalosť, hodnota, ktoré región má. Často sa chápe ako domov, rodné mesto alebo sa Slovensko chápe ako región väčšieho celku (Európa, Uhorsko).

Súborom poznatkov z dejín (ekonomické, spoločenské, kultúrne) danej oblasti by malo byť žiakom umožnené dobre sa orientovať vo svojom regióne, pochopiť jeho prítomnosť, nutnosť pracovať pre jeho budúci rozvoj. Preto by sa mali regionálne dejiny stať súčasťou vyučovacích hodín každého učiteľa dejepisu. Aby mali na vyučovaní takéto hodiny svoje opodstatnenie, ako najlepšie riešenie sa javí využitie modelu prepojenia regionálnych, národných a všeobecných dejín. Prečo by regionálne dejiny nemali absentovať na hodinách dejepisu? Cez konkrétne javy regionálnej histórie môžu žiaci pochopiť niektoré všeobecné zákonitosti vývoja ľudskej spoločnosti (od známeho k neznámemu, od názoru k abstrakcii, od jednoduchého k zložitému). Vytvára sa predpoklad pre samostatnú tvorivú historickú činnosť žiakov. Často práve ich prostredníctvom môžu žiaci získať trvalé vedomosti.

Žiaci lepšie pochopia príčinnosť a následnosť niečoho, čo sa nachádza v im známom prostredí. V súvislosti s uplatnením regionálnych dejín sa môže uplatniť princíp názornosti, prístupnosti, spájanie teórie s praxou, princíp aktivity. Problém, ktorý ich začlenenie do hodín dejepisu prináša, je v tom, že pri ich preberaní nemožno použiť učebnicu dejepisu a učiteľ si musí všetko pripraviť sám. Na druhej strane sa ponúka činiteľ nútiači k tvorivosti: práca s historickým prameňom, literatúrou, dokumentmi.

Je veľmi dôležité, aby si učiteľ premyslel vopred využitie regionálnych dejín na hodinách dejepisu, vytvoril si systém ich začleňovania do hodín, pričom treba mať na zreteli, že regionálne dejiny sú prostriedkom a nie cieľom. Ich využitím sa na hodinách rozvíjajú u žiakov kognitívne, afektívne i psychomotorické kompetencie. Rozvíja sa vôľová i citová stránka osobnosti žiakov. Regionálne dejiny poskytujú množstvo pozitívnych príkladov (významné osobnosti, ich činy, vlastnosti ako vzor pre mládež). Osobné hrdinstvo, obetavosť, humanizmus. Žiaci spoznávajú regionálne prvky aj v podobe hradov, kaštieľov, kostolov, radníc, muzeálnych zbierok. Využívajú sa medzipredmetové vzťahy. Posilňuje sa u žiakov láska k rodnému kraju, mestu. Žiak cíti spätosť s rodiskom, s jeho minulosťou. Formuje sa kladný vzťah k národu.

Pri využívaní regionálnych prvkov na vyučovaní zohrávajú významnú vzdelávaciu úlohu didaktické názorné pomôcky: mapy, regionálna literatúra, miestne periodiká. Tu je nezastupiteľná úloha učiteľa, jeho osobný vzťah k regionálnym dejinám, ako aj stanovenie cieľa, ktorý by mal byť použitím danej pomôcky splnený. Sú dôležité najmä pri motivácii a aktivizácii, spštení, doplnení učiva. Mnohí učitelia odmietajú regionálne dejiny na hodinách dejepisu, i keď ich znalosť je nevyhnutným predpokladom pre dokonalé pochopenie a osvojenie si problematiky národných a všeobecných dejín.

3 STREDOVEK NA HODINÁCH DEJEPISU V SŠ

Dejepis patrí spolu so zemepisom a občianskou náukou k predmetom, ktoré sa v SŠ podieľajú na procese humanizácie žiakov. Žiaci sa oboznamujú s minulosťou, aby mohli lepšie poznať dnešný svet i ľudskú spoločnosť. Spoznávajú históriu miestnu, regionálnu, celoslovenskú, európsku i svetovú.

Štátny vzdelávací program, ktorý vstúpil do platnosti r. 2010 priniesol niektoré zmeny, ktoré sa premietli vo vyučovaní dejepisu v SŠ. Pozornosť sa sústreďuje najmä na tie javy, udalosti, ktoré ovplyvnili vývoj slovenskej spoločnosti a odrážajú sa až do prítomnosti. Dôraz je kladený najmä na 19. a 20. storočie.

Ako teda pristupovať k vyučovaniu stredoveku v SŠ. V prvom rade si treba uvedomiť, že pre žiakov je to obdobie veľmi zaujímavé. Samozrejme, ak sa neučí spôsobom diktovania množstva faktov a dátumov. Aby bol naplnený cieľ predmetu, treba upustiť od odovzdávania poznatkov prostredníctvom výkladu učiteľa a uprednostňovať dialóg, diskusiu, aktívne učenie sa, kooperatívne učenie. Pracovať s historickým prameňom, používať pri tom kritickú analýzu.

Pri využití regionálnych dejín vo vyučovaní stredoveku si treba uvedomiť, že sa na toto obdobie netreba pozerat' ako na obdobie „temna“ či úpadku, ale ide o epochu, v ktorej generácie našich predkov žili a pracovali, pričom vytvárali naše civilizačné a kultúrne dedičstvo. Cieľom začlenenía týchto dejín by malo byť priblíženie každodenného života stredovekých ľudí, o ktorom sa zachovalo svedectvo prostredníctvom hmotných prameňov. Na hodinách je vhodné pracovať s názornými ukážkami (kópiami stredovekých písomností): mestských privilégii, cechových artikúl, ale aj súkromnej korešpondencie prešovských mešťanov. Pri začleňovaní Slovenska do Uhorska v 13. storočí zohral svoju úlohu Šarišský hrad, ktorý bol strategickým hradom na severnej hranici Uhorska a neskôr správnym centrom. Z blízkeho okolia mesta možno spomenúť aj strážcov hraníc, vojenské obyvateľstvo, usadené napr. v dnešných obciach Nižná Šebastová a Kapušany.

Na príklade vývinu Prešova v 11. – 13. storočí sa dá dokumentovať mnohonárodnostný charakter ranostredovekého Uhorska, keď na území neskoršieho mesta existovali tri osady (Príloha 5): slovenská (na Slovenskej ulici), nemecká (západne od nej, na neskoršom námestí) a maďarská (južne od slovenskej). Až v priebehu 13. storočia tieto 3 osady, ktorých obyvateľstvo sa navzájom ovplyvňovalo, splynuli do remeselnícko-obchodnej osady, neskoršieho mesta Prešov.

Na regionálnych dejinách sa dajú vysvetliť aj znaky gotickej kultúry a umenia na gotických stavebných pamiatkach v meste, ako je Chrám sv. Mikuláša, viaceré fragmenty v meštianskych domoch na Hlavnej ulici, Caraffova väznica alebo Šarišský hrad.

Pri tematických celkoch (TC) Fenomény stredovekého sveta a Uhorské kráľovstvo si učiteľ musí stanoviť ciele, čo sa žiaci majú naučiť (obsahový a výkonový štandard), aké kompetencie si žiaci budú rozvíjať a hľadať k tomu potrebné metódy a formy práce, ako aj pomôcky. V 1. ročníku SŠ by mali žiaci okrem iného vedieť identifikovať sociálnu štruktúru spoločnosti v období raného a vrcholného stredoveku, charakterizovať premeny stredovekého štátu, nakresliť graf (pojmová mapa) lénnych vzťahov, rozlíšiť pojmy vazal, poddaný, analyzovať príčiny napätia medzi svetskou a cirkevnou mocou, vedieť špecifické znaky kráľovského mesta. Sledovať formovanie slovenskej etnickej identity, poznať etnický obraz

stredovekého Uhorska, priblížiť život v mestách, analyzovať mestské privilégia na príkladoch stredovekých miest, zostaviť obrazový materiál architektonických pamiatok zo slovenskej gotickej cesty, identifikovať sociálnu štruktúru uhorského kráľovstva.

Pri vyučovaní stredoveku možno tiež využiť TC, ktorý hovorí o informačnej explózii a mediálnom svete. Pretože, aj keď to na prvý pohľad môže vyzeráť protirečivo, prax ukazuje, že je veľmi zaujímavé a vhodné spojiť práve stredovek s informačnými a komunikačnými technológiami. Žiaci sa učia učiť sa, kriticky čítajú jednotlivé médiá, rozlišujú primárne a sekundárne pramene, učia sa, že záznam o minulosti sa dá interpretovať rôznym spôsobom. Pri vyučovaní stredoveku sa dokážu vcítiť do situácie ľudí, ktorí boli zainteresovaní na konkrétnych historických udalostiach.

Praktické skúsenosti ukazujú, že žiaci majú problémy pri práci s informáciami. Informačná revolúcia priniesla so sebou, že sa nepracuje len s jednou učebnicou dejepisu, ale k dispozícii sú verbálne, neverbálne texty, atlasy, noviny, webové stránky, odborná, populárno-náučná literatúra, historická beletria. Pri tejto práci majú žiaci výrazné problémy, a preto je potrebné žiakom zaradzovať na hodiny aktivity zamerané na spracovanie informácií, aby so to mohli učiť a postupne sa v tom zdokonaľovali. Na hodinách dejepisu by mali zvládať výber informácií, usporiadať ich, vedieť ich porovnávať, rozlišovať dôležité od menej dôležitých, vyberať kľúčové a podstatné, zaujať postoj k hodnovernosti zdrojov. Práca s informáciami znamená aj ich následné spracovanie a následná verejná interpretácia. Vedieť tiež zaujať postoj k porovnaniu svojich výsledkov s riešením spolužiakov, následne riešenie po diskusii korigovať.

3.1 Práca s učebnicou a pracovným listom

Realizovaná vyučovacia hodina dejepisu

Názov tematického celku: Fenomény stredového sveta

Téma vyučovacieho bloku (2h): Stredoveká spoločnosť

Cieľ vyučovacieho bloku:

1. kognitívny: žiak má vedieť:

- analyzovať text, vyhľadať informácie, sformulovať hlavnú myšlienku textu, vedieť identifikovať sociálnu štruktúru spoločnosti v období raného a vrcholného stredoveku, charakterizovať spôsob obživy, vysvetliť pojmy: feudál, vazal, léno, feudálny systém, rozlíšiť pojmy vazal, poddaný, vyjadriť vzťahy medzi svetskou a cirkevnou mocou, vyjadriť svoj názor na riešenie reálnych podnetov s využitím podnetov z prečítaného textu.

2. afektívny: žiak má vedieť:

- zaujať postoj k fungovaniu vzťahov v stredovekej spoločnosti, pracovať v skupinách, vyjadriť názor k bežnému životu v stredoveku (spôsob obživy, luxus a stredovek).

3. psychomotorický: žiak má vedieť:

- nakresliť pojmovú mapu, vyhľadávať informácie s pomocou internetu, počítačová zručnosť

Cieľová skupina: žiaci I. ročníka gymnázia (I. A, 22 žiakov)

Pomôcky: učebnica Dejepis pre 1. ročník gymnázií a stredných škôl, pracovný list, 11 notebookov

Vyučovacie metódy: motivácia, riadené čítanie, kritické myslenie, čítanie s porozumením, metóda EUR, metóda 5 – 4 – 3 – 2 – 1, kooperatívne vyučovanie, diskusia, práca s historickým prameňom, analýza

Scenár vyučovacieho bloku:

1. vyučovacia hodina

1. Motivačná časť - rozdanie pracovných listov, vypracovanie 1. úlohy, samostatná práca žiakov (5 min.).

2. Vyhodnotenie úlohy (5 min).

3. Pred spracovaním informácií žiakmi: Oznámenie cieľa hodiny a organizácie práce: (5 min.) Učiteľ oboznámi žiakov s cieľmi hodiny, zadá pokyny k práci s textom, rozdelí žiakov na skupiny – pri skupinových úlohách. Učiteľ vydá pokyny, stanoví kritériá hodnotenia.

4. V priebehu čítania: (30 min.)

Učiteľ koordinuje činnosť žiakov, žiaci čítajú potichu, vypracujú priebežne úlohy. Pracujú s notebookom, kde si môžu vyhľadávať potrebné informácie, ak to potrebujú. Zapišu si zdroje informácií. Text na čítanie je zadaný v úlohách v pracovnom liste.

5. Zadanie domácej úlohy.

2. vyučovacia hodina

6. Po prečítaní textu a vypracovaní úloh: (30 minút)

Žiaci prezentujú vypracované úlohy, ostatní žiaci si robia priebežne zápis, dopĺňajú odpovede spolužiakov, poskytujú svoje riešenie. Môžu spolužiakom klásť otázky, prečo odpovedali tak, ako odpovedali. Učiteľ vyhodnotí odpovede, kontrolujú samotní žiaci. Práca v skupinách: realizácia výsledkov pred celou triedou, žiaci vyhodnocujú činnosť medzi sebou, hodnotí aj učiteľ, sebareflexia žiakov. Výstup práce v písomnej podobe si ponechávajú, ako študijný materiál.

7. Kontrola a prezentovanie domácej úlohy.

8. Zadanie domácej úlohy. Práca na pojmových mapách (15 min.), oboznámenie s možnosťou tvorby pojmovej mapy s pomocou počítača. Dopracovanie ostáva na Domácu úlohu. Svoje výsledky žiaci verejne prezentujú na nasledujúcej hodine.

Konkrétna realizácia vyučovacieho bloku (2 hodiny)

1. vyučovacia hodina

A) Žiaci vypracujú samostatne 1. úlohu v pracovnom liste. Dopĺňajú slová, ktoré sa im spájajú s pojmom stredovek. Nemusia vyplniť všetky voľné miesta, počet slov je neobmedzený. Žiakov možno motivovať aj tým, že vyhráva ten, kto napíše najviac slov.

B) Po vypracovaní 1. úlohy prebehlo vyhodnotenie, žiaci čítali svoje doplnené odpovede dobrovoľne, alebo boli vyvolávaní. V triede som činnosť nechala prebiehať voľne, nesúťažili sme. Bolo potrebné odpovede korigovať, pretože popri slovách: dejepis, minulosť, predkovia, hrady, vojny, kone, rytier, kráľ, dvorania, koniec Ríma, Osmanská ríša a i. odzneli aj Claude Monet, žiadny mobil, net, písomka, bez botasiek... Táto úloha má vyslovene motivačné zameranie, z odpovedí vyberie učiteľ tie, ktoré sa mu hodia do témy Stredoveká spoločnosť, môže o výber týchto slov požiadať aj žiakov. Táto časť hodiny splnila svoj účel, po výbere slov môže učiteľ oznámiť žiakom cieľ hodiny.

C) V ďalšej fáze hodiny vypracujú žiaci **úlohy v pracovnom liste Pracovný list** (pozri Príloha 4). Prácu vykonávajú do konca 1. vyučovacej hodiny. Sú oboznámení s tým, že výsledky činnosti prezentujú počas 2. vyučovacej hodiny. Sú rozdelení do skupín, pričom najprv pracujú vo dvojiciach. Je vytvorených 11 skupín. Úlohy sú rozdelené nasledovne: 2. úloha (1. a 2. skupina), 3. úloha (3. a 4. skupina), 4. úloha (5. a 6. skupina), 5. úloha (7. a 8. skupina), 6. úloha (9. až 11. skupina). Skupiny sú vytvárané podľa zasadacieho poriadku,

a tak, aby mohli dvojice pracujúce s tou istou úlohou vytvoriť v priebehu hodiny štvoricu, ktorá si svoje riešenie porovná a dôjdu potom k spoločnému záveru.

Pri každej úlohe je uvedený zdroj, z ktorého majú žiaci čerpať informácie, následne ich spracovať. Úlohy sú stanovené tak, aby boli naplnené sociálne, kognitívne a výkonové potreby žiaka. Často si neuvedomujú, že sa týmto spôsobom učia. Je to pre nich výzva, cítia zodpovednosť, nakoľko vedia, že výsledky svojej práce budú počas hodiny verejne prezentovať a práve z toho, čo a ako spracovali, si ostatní spolužiaci budú robiť priebežne poznámky. Postupne prejdú od učiacich sa k učiacim.

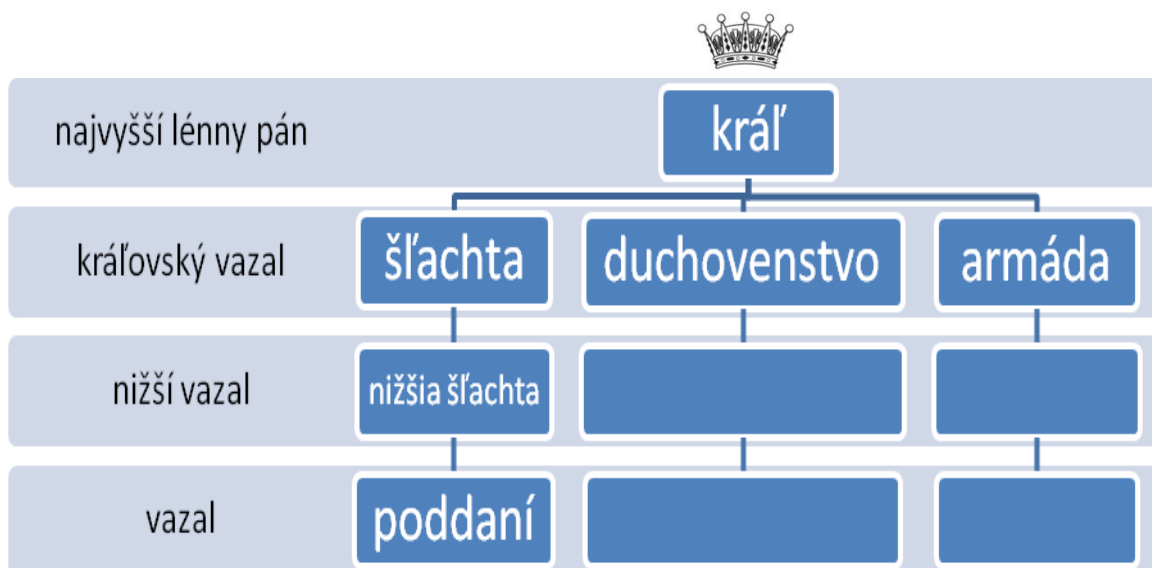
Okrem učebnice dejepisu, v ktorej pracujú s konkrétnym textom, majú žiaci k dispozícii aj počítače s internetovým pripojením, ktoré môžu podľa vlastného uváženia použiť na doplnenie, alebo overenie informácií. Boli pri tom upozornení, že majú pracovať s hodnovernými zdrojmi.

úloha č. 2: **Znaky stredoveku:** (1. – 2. skupina):

Feudálne spoločenské zriadenie:

- Vysvetlite fungovanie hospodárskeho systému vo feudalizme. Vytvorte graf lénnych vzťahov (Obrázok 2).
- Vysvetlite pojmy: vazal, feudál, kolonát, feudum, poplatky, feudálny systém. (Pracujte s textom v učebnici, str. 84 – 85.)

Žiaci si najprv prečítali text v tichosti. Potom vypracovali zadanie, vzájomne si vo dvojici pomáhali. Využili počítač pri pojme kolonát. Na základe prezentácie žiakmi bol vytvorený graf, ktorý mali ešte za domácu úlohu žiaci doplniť.

Obrázok 2 Rozpracovaný graf lénnych vzťahov

Prameň: vlastný zdroj

úloha č. 3: (3. – 4. skupina):

Tri spoločenské stavy:

- Vysvetlite rozdelenie spoločnosti vo feudalizme. (Pracujte s textom v učebnici, str. 85 – 86.)

Žiaci si sami pri spracovaní zvolili spracovanie grafickým spôsobom, ktoré potom verejne prezentovali, slovné doplnili (Obrázok 3).

Obrázok 3 Spoločenské stavy v stredoveku

Prameň: vlastný zdroj

úloha č. 4: (5. – 6. skupina):

Tri spoločenské stavy: (práca s historickým prameňom)

- Charakterizujte štruktúru obyvateľstva pomocou analýzy historických prameňov (učebnica, str. 86) a priloženej ukážky. Vyhľadajte hlavné informácie, použite pri spracovaní informácií metódu EUR.

Žiaci vybrali za dôležité informácie rozvrstvenie obyvateľstva podľa kritéria: 1. tí, čo sa modlili, 2. tí, čo bojovali, 3. tí, čo pracovali. Pri práci využili počítač, aby zistili nové informácie o nevoľníkoch.

úloha č. 5: (7. – 8. skupina):

Život v stredoveku:

- Popíšte spôsob obživy (poľnohospodárstvo) stredovekého človeka. (Pracujte s textom v učebnici, str. 87-88.)
- Použite pri tom: Postup 5 – 4 – 3 – 2 – 1

Medzi 5 nových informácií žiaci uvádzali: med – sladidlo, umelý chov rýb, ukladanie ovocia do sena, obľúbený nápoj – pivo, strava sedliakov – obilné placky. 4 informácie, týkajúce sa hlavnej myšlienky: živil sa roľníctvom, lovili drobnú zver, chytali ryby, pestovali vinič. 3 nové slová v texte: agrotechnika, súkno, vegetačné obdobie. 2 známe informácie: ťažká práca roľníka, mäso – údenie. Za vec, na ktorú nenašli v texte odpoveď si vybrali slovo: agrotechnika.

Všetky nepoznané informácie, nové slová si žiaci dopĺňali s pomocou počítača.

úloha č. 6: (9. – 11. skupina):

Život v stredoveku:

- Pracujte s učebnicou, text Luxus na stredoveký spôsob (s. 89) a Život mešťanov (s. 90). Analyzujte dobové textové pramene na s. 90.
- Popíšte spôsob života jednotlivých spoločenských vrstiev, ako stolovali, čo jedli a pili.
- Vysvetlite, čo rozumiete pod pojmom dvorský spôsob stolovania.

Žiaci nemali s vypracovaním tejto úlohy výrazné problémy. Pracovali aj s počítačom, ostatných spolužiakov oboznámili aj s novými poznatkami, ku ktorým prišli. Zaujala ich stránka www.serm.sk, kde získali informácie o knihe Erazma Rotterdamského: De civilitate morum puerilium (1530), preložené ako Návod pre chlapcov, ako sa spoločensky správať. Aj

keď sa už netýka obdobia stredoveku, práve cez ponaučenia, ako sa chlapci pri stolovaní majú správať, poukázali žiaci na to (sami vyvodili), aké bolo bežné spoločenské správanie v stredoveku. Zaujalo ich aj veršované ponaučenie o správaní pri stole z konca 15. storočia:

Ubrus ovšem máš čistě mieti,
zvlášť nosa jim netřieti.

Suol máš nožíkem bráti,
a nemáš mnoho plvati...

Také o to se snažně potazuj
a nože mastného neoblizuj
nuož, lžice, také suol
má mieti na sobě stuol....

Sluha čieše a konvice
ručník, ubrus, medenice
na stuol klad', taléře čistě;
čest jest: měj se na všem čistě.....

V diskusii žiaci riešili, ako sa správať dnes, aby sme nemali spôsoby stredovekého človeka pri stolovaní. Zdôraznili, že aj dnes je potrebné poznať etiketu stolovania.

V závere Pracovného listu bola žiakom uložená domáca úloha na samoštúdium. Prečítať si text v učebnici na s. 91 – 94, spracovať si ho do poznámok a pripraviť si v písomnej podobe argumenty (úloha 1 s. 94), prečo má stáť pápež nad cisárom, resp. cisár nad pápežom. Tiež vedieť zaujať vlastné stanovisko. Žiaci boli upozornení, že argumentovať budú na nasledujúcej hodine vo dvojiciach, ako sedia, s tým, že jeden žiak bude používať svoje argumenty voči argumentom spolu sediaceho.

2. vyučovacia hodina

A) Hodina začína spoločným vyhodnotením Pracovného listu, pričom žiaci neboli hodnotení známku za vypracovanie úloh, ale na konci hodiny za aktivitu. Sú o tom vopred oboznámení. Žiaci dostali možnosť vzájomne sa hodnotiť. Pozitívne je, že aj keď vopred vedeli, že nebudú klasifikovaní za úlohy, boli v činnosti na hodine tak aktívni, že boli šiesti ohodnotení známku výborný.

Pretože úlohy vypracovali najmenej 2 skupiny je tu možnosť nechať svoju činnosť prezentovať každú skupinu samostatne, potom vyvodíť záver, do tejto činnosti sa môžu zapojiť aj ostatní žiaci triedy, nakoľko si sami robia k úlohám poznámky. Druhá možnosť je, aby sa už prezentoval záver, na ktorom sa dohodli skupiny medzi sebou. Osvedčila sa 1. alternatíva práce, pretože sa v nej aktívne prejavujú žiaci celej triedy, pýtajú sa, prečo si konkrétna skupina vybrala za kľúčové informácie tie, ktoré si vybrala, niekedy sa žiakom triedy podarilo lepšie formulovať definície k pojmom. Vzájomne si pomáhajú. Nevnímajú to ako kritiku zo strany spolužiakov. Realizácia výsledkov je pred celou triedou, žiaci vyhodnocujú činnosť medzi sebou, hodnotí aj učiteľ, sebareflexia žiakov. Odporúčanie: poukázať na prácu tej skupiny, ktorá bola ukázková, vyzdvihnúť klady. Poukázať aj na záporné javy, ak sa počas práce v triede vyskytli. Naznačiť možnosti smerujúce k zlepšeniu činnosti. Výstup práce v písomnej podobe si žiaci ponechávajú ako študijný materiál.

B) Kontrola a prezentovanie domácej úlohy z predchádzajúcej hodiny. Učiteľ má opäť niekoľko možností. Nechať domácu úlohu prezentovať dvojiciam, ktoré sa prihlásia, alebo si niekoľko dvojíc vyvolať podľa vlastného uváženia. Keďže úloha mala byť pripravená aj

v písomnej podobe, skontrolovať jej vypracovanie individuálne. Po kontrole úlohy vyzvať žiakov v triede, či má niekto aj iné riešenie. Nechať hodnotiť úlohu aj žiakmi.

C) V nasledujúcej časti hodiny vysvetlíme žiakom prácu s pojmovou mapou, ktorú začnú vytvárať na hodine. Dokončiť ju mali za Domácu úlohu. Úloha znie: Vytvorte myšlienkovú mapu, pomocou ktorej vysvetlíte fungovanie stredovekej spoločnosti. Žiakov oboznámime s možnosťou tvorby pojmovej mapy cez program voľne sťahovateľný internetom: <http://www.thinkbuzan.com/sk/>. Na hodine to mali vysvetlené učiteľom cez vytvorenie pojmovej mapy Obyvateľstvo v stredoveku (Príloha 4).

Zhodnotenie vyučovacej hodiny a záver:

Žiakom sa hodiny páčili, boli spokojní so svojimi výsledkami. Páčili sa im úlohy, ktoré viedli k diskusií. Prínosom sa im javil nový spôsob spracovania informácií, rozvoj argumentácie a kritického myslenia. Pozitívne vnímali vzájomné hodnotenie sa.

Žiaci prišli z rôznych základných škôl, boli zvyknutí na rôzne metódy práce, zväčša ale na výklad učiteľa a diktovanie poznámok, poprípade zápis na tabuľu. Bolo náročné viesť ich k samostatnej práci, ktorá nebola mechanická, ale viedla ich ku kritickému mysleniu, analýze, hľadaniu súvislostí. Učili sa navzájom spolupracovať, vypočuť názor iného, rozhodovať sa pre správne, resp. vhodnejšie riešenie, ako aj navzájom sa tolerovať.

3.2 Regionálne dejiny: Prešov v stredoveku

Realizovaná vyučovacia hodina dejepisu

Názov tematického celku: Fenomény stredového sveta

Téma vyučovacej hodiny: Vznik, rozvoj a funkcia stredovekého mesta

Cieľ vyučovacej hodiny:

1. kognitívny: žiak má vedieť:

ako vzniklo stredoveké mesto Prešov (porovnať s iným mestom), oboznámiť sa s jeho výstavbou i životom v ňom, rozšíriť poznatky o danej téme, naučiť sa pracovať s historickými prameňmi (pečať, listiny...), poukázať na funkciu a význam Prešova ako stredovekého mesta. Osvojiť si historické pojmy: patricij, konšel, majster, kupec, kramár, tovariš, učeň. Získané poznatky zovšeobecňovať a systematizovať. Poukázať na výsady mesta Prešov. Na základe regionálnych dejín budovať u žiakov kladný vzťah k rodnému mestu. Rozvoj rozumovej, etickej a vlasteneckej zložky. Zvyšovanie počítačovej gramotnosti žiakov.

Cieľová skupina: žiaci I. ročníka gymnázia (I. A, 22 žiakov)

Pomôcky:

- Dejiny Prešova I. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1965.
- Sprievodca po historickom Prešove. Prešov: Universum 1997.
- Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350). Bratislava: Veda 1984.
- Prešovský Večerník, 18. júna 1999 – venovaný 700. výročiu udelenia mestských výsad.
- obrazový materiál, mapa,
- kópie listín,
- videoprojektor,

- počítač s pripojením na internet, textový editor MS Word, PowerPoint
- tlačiareň, písacie potreby, papier.

Vyučovacie metódy: motivačný a heuristický rozhovor, samostatná práca žiakov, kooperatívna metóda, projektová metóda, analýza historických prameňov, frontálne opakovanie, práca s mapou, práca s odbornou literatúrou, riadený rozhovor, vysvetľovanie, práca s IKT.

Typ vyučovacej hodiny: kombinovaný

Druh vyučovacej hodiny: problémový

Osnova nového učiva: 1. Vznik mesta:

- predmestské osídlenie
- charakter ranostredovekej osady
- príchod nemeckých kolonistov, ich výsady
- udelenie mestských výsad

2. Rozvoj mesta:

- úloha remesiel a obchodu v storočí po udelení mestských výsad (cechy a obchodné privilégia)
- mestská autonómia a vývin samosprávy v stredoveku
- urbanistický a architektonický vývin mesta Prešov
- mestská pamiatková rezervácia a najstaršie budovy v meste

3. Funkcia mesta:

- úloha Prešova v domácom a zahraničnom obchode v stredoveku, prešovskí obchodníci na zahraničných trhoch
- Prešov ako významné stredisko výroby na východnom Slovensku v stredoveku
- mesto v politickom systéme štátu, Pentapolitana
- zastúpenie Prešova na uhorskom sneme

Štruktúra vyučovacej hodiny:

1. Organizačná časť

2. Preverovanie predchádzajúcich vedomostí:

- frontálnym opakovaním pomocou otázok v zmysle aktualizácie (zopakovať učivo, ktoré pomôže pri sprístupňovaní nových vedomostí):

- Vysvetlite predpoklady vzniku miest. Kedy vznikali, kde, ako ich rozdeľujeme?
- K akým mestám patrí Prešov?
- V čom spočíva význam písomných prameňov v stredoveku?

3. Oznámenie cieľa hodiny:

- Informatívno - oznamujúcou metódou v nadväznosti na poslednú otázku.

4. Motivácia:

- premietnutie videa pomocou počítača s internetom cez videoprojektor (www.saris.eu.sk/presov/video.html)

- zamyslenie sa nad vetou, motivačný rozhovor:

„Mesto Prešov patrí medzi najkrajšie a najvýznamnejšie mestá na Slovensku, ktoré má bohatú históriu.“ (pozri Príloha 1)

5. Prezentácia nového učiva:

- dôraz na utváranie a osvojovanie zručností a návykov práce s vyučovacími pomôckami a didaktickou technikou,

- kooperácia v skupinách,

- problémová úloha (zadanie je zapísané na tabuli ako názov učiva):

Vznik a rozvoj stredovekého mesta Prešov. Prečo vzniklo mesto Prešov? Prečo sa tak dynamicky rozvíjalo? (pozri aj Príloha 2)

- heuristický rozhovor:

Čo je to mesto?

Akým výrobným odvetvím sa zaoberajú ľudia v meste v súčasnosti?

Obrázok 4 Historické jadro mesta Prešov

Prameň: http://www.saris.eu.sk/presov/index.php?option=com_datagallery&Itemid=7&func=wmark&oid=37

Obrázok 5 Historické jadro mesta Bardejov

Prameň: http://www.saris.eu.sk/index.php?option=com_datagallery&Itemid=2&func=wmark&oid=92

- upevnenie vedomostí: vzťah medzi remeslom a obchodom,

Porovnajte obrázky 4 a 5.

Popíšte pôdorys historického jadra týchto miest, zakreslite si ich do zošita.

Vysvetlite, v čom sa líšia, resp. sú si podobné.

- práca s mapou vyhľadanou na internete (napr. www.sarisskaspacirka.sk) a s mapou: Prešov na križovatke obchodných ciest. (pozri Príloha 3) Žiaci majú vyhľadať obchodné cesty, zakresliť ich do mapy (Obrázok 6).

Obrázok 6 Mapa Prešov na križovatke ciest

Prameň: <http://www.ker.sk/img.php?class=img&id=178>

- kooperatívna práca žiakov: práca s historickými prameňmi (analýza listiny):

a) 1. písomná zmienka o Prešove (7. november 1247)

Čo sa dozvedáme z listiny?

- meno panovníka, prešovskí Nemci,
- národnostná štruktúra mesta,

b) práca s mapou mesta (historickou) a obrazovým materiálom (www.saris.eu.sk/presov)

- vyhľadajte slovenskú, maďarskú a nemeckú oblasť,
- popíšte tvar námestia, porovnaj jeho tvar s tvarom námestia iného mesta (opäť možnosť využitia literatúry i internetu). Vyvodte, kde vznikali stredoveké mestá, kde vznikol Prešov.

c) analýza listiny: 28. január 1299 kráľ Ondrej III.

- udelenie privilégii mestu Prešov,
- prečítajte si článok Počítačové zázraky.

Aké práva získal Prešov?

Vysvetlite pojmy: samospráva, konšel, radnica, trhy, míľové právo, hradby.

- riadený rozhovor:

Čo značí, že Prešov sa stáva kráľovským mestom?

- demonštrácia obrazového materiálu (práca s internetom):

Popíš výstavbu stredovekého mesta. (www.faber.cz) Konkretizuj ju na meste Prešov.

Obrázok 7 Pečať cechu prešovských mäsiarov z 1. pol. 16. storočia

Prameň: Sprievodca po historickom Prešove

- otázka na pochopenie:

Kto žil v stredoveku v meste? (spoločenské rozvrstvenie v meste – kupci, remeselníci, mestská chudoba)

Ako pracovali remeselníci? Čo je to cech? V čom spočíval význam cechov?

V tejto časti možno zadať študentom prácu na projekte, týkajúcu sa témy: Život v stredovekom meste. (Výstupom by mohlo byť spísanie cechových zásad, vypísanie členov cechu, vysvetliť fungovanie v ňom, vytvorenie pečate cechu, popis výroby niektorých výrobkov z obdobia stredoveku, vytvorenie jedálneho lístka a pod.) Študenti pri tom môžu využiť nasledovné stránky (www.presov.sk/portal, www.castrum.sk/page.php?id=156, www.artificium.sk, www.slachta.com, www.animacia.sk, www.dejepis.com,)

- samostatná práca žiakov (demonštrácia obrazového materiálu):

analýza pečate cechu prešovských mäsiarov: obrázok 7

6. Fixácia nového učiva:

- frontálne opakovanie dôležitých poznatkov pomocou otázok a Power Pointovej prezentácie:

a) Prečo vznikajú v stredoveku mestá? Prečo vznikol Prešov?

b) Kde vznikajú v stredoveku mestá?

c) Ako vznikol Prešov?

d) Ktoré historické pramene sa viažu ku stredovekému Prešovu?

e) Aké bolo rozvrstvenie mestského obyvateľstva v Prešove?

f) Vysvetlite spôsob práce v cechovej dielni.

g) Prečo sa mesto Prešov tak dynamicky rozvíjalo?

7. Zhrnutie učiva: -učiteľom i žiakmi

8. Zadanie a vysvetlenie domácej úlohy:

- kooperatívna:

1. vypísať kráľovské mestá na východnom Slovensku,
2. vymenovať cechy pôsobiace v Prešove v stredoveku a jeden z nich opísať.

9. Zhodnotenie vyučovacej hodiny a záver:

Žiakov zaujala samotná téma učiva, pozitívne vnímali najmä to, že sme si vznik, rozvoj a funkciu stredovekého mesta vysvetlili a priblížili na konkrétnom meste, v ktorom žijeme, Prešove. Žiaci boli počas celej hodiny aktívni, odporúčam, aby pracovali v stabilných skupinách, kde sa už navzájom poznajú, vedia si rozdeliť úlohy, kto čo bude robiť, dôverujú si. Hodiny tohto typu odporúčam tiež realizovať v učebni, kde je aspoň 5 počítačov a kde sa pritom nevyučuje informatika. Práca s IKT splnila najmä motivačnú funkciu a alternatívny zdroj informácií, tiež názornú funkciu. Žiaci si zároveň uvedomili, že počítač pri štúdiu histórie nie je postačujúci a že práca s historickým dokumentom je nenahraditeľná. Žiakom sa podarilo na hodine svoje vedomosti systematizovať a preniesť z regionálnej oblasti do roviny všeobecnej. Najprítlačlivejšia bola pre nich tvorivá časť hodín, tvorba projektov, pričom najväčší záujem bol o každodenné činnosti v stredovekom meste - čo sa varilo a jedlo, ako sa žilo remeselníkom, aké bolo fungovanie cechov, aký život mali najchudobnejší obyvatelia mesta.

Hodina so začlenením regionálnych dejín preukázala vplyv na žiakov v oblasti citovej, sociálnej i poznávacej. Je motivačným i aktivizačným činiteľom, oslovila i mladých ľudí, aby sa zaoberali minulosťou svojho mesta. Pochopili, že k odhaľovaniu minulosti je nevyhnutná práca s historickým prameňom.

ZÁVER

Učiteľovi dejepisu je v súčasnosti určená dôležitá úloha. Viest' a zabezpečiť vyučovanie dejepisu tak, aby mohli žiaci získať všeobecné historické vzdelanie. Školský dejepis je výberom určitého súboru informácií. Často je na učiteľovi, čo z toho súboru vyberie. Treba upozorniť, že v SŠ sa v ostatnom čase na ňom spolupodieľajú aj žiaci.

Cieľom práce bolo poukázať na využitie iného spôsobu vyučovania, na vhodnosť jeho začlenenia do konkrétnych preberaných tém. Prezentované boli metódy s konkrétnymi inštrukciami a námetmi, ako ich využiť na hodinách. Práca poukázala tiež na možnosť začlenenia regionálnych dejín do vyučovania, čo predpokladá, aby bol samotný učiteľ erudovane s danou problematikou oboznámený, aby sa dôsledne na vyučovaciu hodinu pripravil (odborne i metodicky). V práci sú podané námety, ako učiť stredovek zaujímavo a efektívne. Sú predstavené reálne odučené hodiny v 1. ročníku SŠ s metodickým i didaktickým popisom.

Žiaci prišli z rôznych základných škôl, boli zvyknutí na rôzne metódy práce, zväčša ale na výklad učiteľa a diktovanie poznámok, poprípade zápis na tabuľu. Bolo náročné viesť ich k samostatnej práci, ktorá nebola mechanická, ale viedla ich ku kritickému mysleniu, analýze, hľadaniu súvislostí. Učili sa navzájom spolupracovať, vypočuť názor iného, rozhodovať sa pre správne, resp. vhodnejšie riešenie, ako aj navzájom sa tolerovať.

Vplyvom aplikovania metód uvedených v práci do vyučovania dochádza k aktivizácii učiacich sa, podporuje sa samostatnosť a tvorivosť žiakov, zvyšuje sa ich záujem o samotné vyučovanie. Výklad učiva učiteľom, písanie si diktovaných poznámok, skúšanie memorovaním – to osloví len malú skupinu žiakov. Rôznymi formami práce sa zapojí väčšia časť triedy. Žiaci sa učia učiť na hodinách. Spoznávajú tvorbu myšlienkových máp, môžu si výsledky porovnať. V dejepisných javoch hľadajú príčiny a následky, prepájajú logické vzťahy. Učia sa myslieť kriticky, najmä pri analýze historických dokumentov. Metódami sa rozvíja u žiakov komunikácia, emocionálna inteligencia, empatia, interpersonálne vzťahy, asertivita pri sebaopoznávaní, kritické myslenie, čítanie s porozumením, logické myslenie. Dochádza k rozvoju všetkých kompetencií (kognitívne, psychomotorické, socioafektívne, interpersonálne, intrapersonálne, komunikačné, sebahodnotenie).

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV

1. Alberty, J. 1963. Miesto regionálnej histórie v našej spoločnosti. O využívaní regionálnych prvkov v dejepise. SPN. Bratislava. 1963.
2. Buzan, T. 2007. Mentální mapování. Portál, Praha. 2007. ISBN: 80-736720-0-3
3. Fedák, V. a kol. 2009. Premena školy s využitím informačných a komunikačných technológií. Využitie IKT v danom predmete, spoločná časť. 1. vydanie. Elfa, s. r. o. Košice. 2009. ISBN: 978-80-8086-143-8
4. Gavora, P. a kol. 2008. Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka. Enigma. Nitra. 2008. ISBN 978-80-89132-57-7
5. Juck, Ľ. 1984. Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238-1350). 1. vydanie. Veda. Bratislava. 1984.
6. Kašiarová, N. 2010. Rozvoj čitateľskej gramotnosti na vyučovaní slovenského jazyka a literatúry. Študijný text k vzdelávaciemu programu. Metodicko-pedagogické centrum, Bratislava. 2010.
7. Sedlák, I. a kol. 1965. Dejiny Prešova, Zväzok 1. Východoslovenské vydavateľstvo pre Múzeum Slovenskej republiky rád v Prešove. Košice. 1965.
8. Švorc, P. a kol. 1997. Sprievodca po historickom Prešove. Universum. Prešov. 1997. ISBN: 80-9670-017-0
9. Turek, I. 2005. Inovácie v didaktike. Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave. Bratislava. 2005. ISBN: 80-8052-230-8
10. Vasiľová, D. 1999. Typológia vyučovacích hodín dejepisu. Metodické centrum, Prešov. 1999. ISBN: 80-804513-7-0

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha 1 < Pracovný list Stredoveká spoločnosť >

Príloha 2 < Pojmová mapa: Obyvateľstvo v stredoveku >

Príloha 3 < Pojmová mapa: Stredovek >

Príloha 4 < Listina mestských výsad z roku 1314 dostala novú tvár >

Príloha 5 < Prešov – mestské hradby >

Príloha 6 < Mapa: Prešov na križovatke obchodných ciest >

PRÍLOHY

Príloha 1

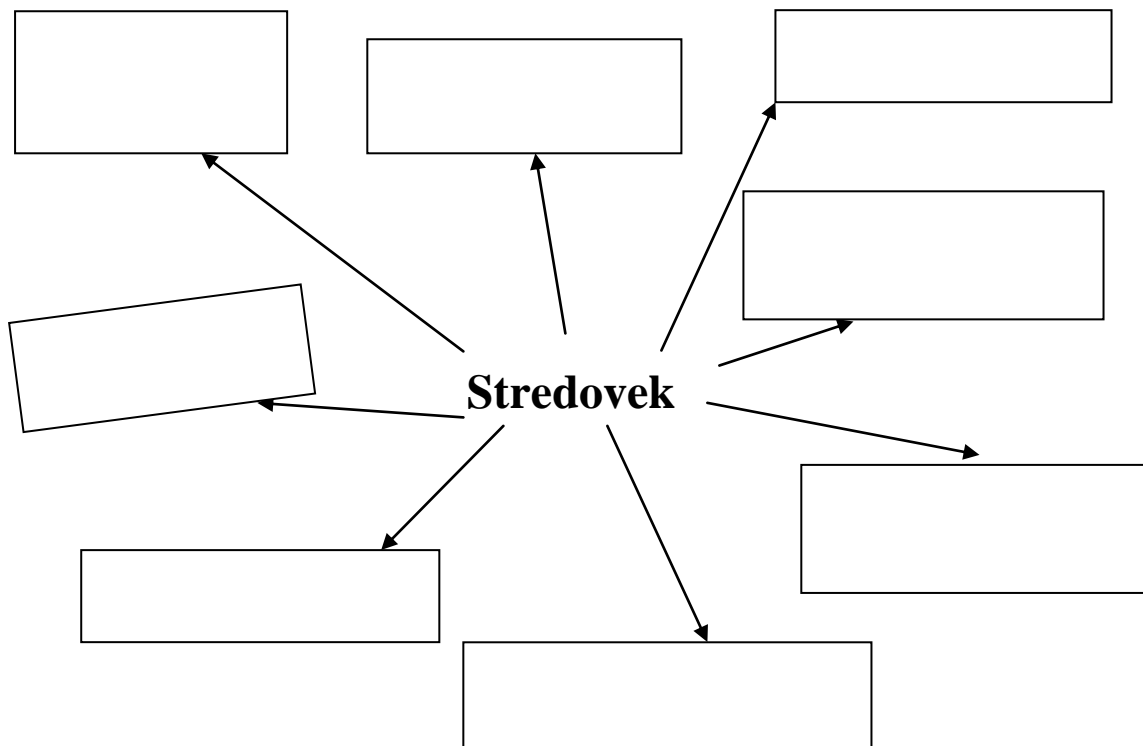
Predmet: **Dejepis**
Trieda: I.A,B, V.O

Učiteľ: **Mgr. Ľudmila Kónyová**
TC: Fenomény stredového sveta

Pracovný list: Stredoveká spoločnosť

Úloha č. 1:

Obdobie stredoveku v dejinách vám nie je neznáme. Do schémy zapíšte slová, ktoré vám ako prvé napadnú pri slove stredovek.

Práca v skupinách:

Úloha č. 2: Znaky stredoveku:

(1. – 2. skupina):

Feudálne spoločenské zriadenie: (Pracujte s textom v učebnici, str. 84 – 85.)

- Vysvetlite fungovanie hospodárskeho systému vo feudalizme.
- Vytvorte graf lénnych vzťahov.
- Vysvetlite pojmy:

vazal:

feudál:

kolonát:

feudum:

poplatky:

feudálny systém:

úloha č. 3:

(3. – 4. skupina):

Tri spoločenské stavy: (Pracujte s textom v učebnici, str. 85 – 86.)

- Vysvetlite rozdelenie spoločnosti vo feudalizme.

úloha č. 4:

(5. – 6. skupina):

Tri spoločenské stavy: práca s historickým prameňom

- Charakterizujte štruktúru obyvateľstva pomocou analýzy historických prameňov (učebnica, str. 86) a priloženej ukážky. Vyhľadajte hlavné informácie, použite pri spracovaní informácií metódu EUR.

Biskup Adalbero z Laonu píše okolo roku 1020 o rozdelení stredovekej spoločnosti

„Spoločnosť veriacich tvorí jediné telo; avšak štát obsahuje tri telá. Pretože iný zákon, zákon ľudský, rozlišuje ďalšie dve triedy: šľachtici a nevoľníci sa totiž neriadia tým istým ustanovením... Šľachtici sú bojovníci, ochrancovia kostolov; sú zástancovia ľudu, veľkých aj malých, skrátka všetkých, a zároveň zaisťujú svoju vlastnú bezpečnosť. Druhá trieda je trieda nevoľníkov: toto nešťastné plemeno môže niečo vlastniť iba za cenu útrap. Kto by dokázal s tabuľkou v ruke spočítať služby, ktoré zmáhajú nevoľníkov, ich dlhé pochody, ich ťažkú prácu? Nevoľníci zaobstarávajú všetko všetkým, peniaze, odev, potravu; žiadny slobodný človek by sa neuživil bez nevoľníkov. Je potrebné vykonať nejakú prácu? Chce sa viac utrácať? Vidíme, ako sa králi a preláti stávajú nevoľníkmi svojich nevoľníkov; nevoľník žije pána, a pán pritom tvrdí, že žije nevoľníka. A nevoľník sa nedočká konca svojich slz a nárekov. Dom Boží, o ktorom si ľudia myslia, že je jeden, je rozdelený na tri: jedni sa modlia, druhí bojujú, tretí pracujú. Tieto tri časti, existujúce spolu, netrpia tým, že sú od seba oddelené; služby, ktoré preukazuje jeden, podmieňujú skutky oboch ostatných; každá si berie na starosť uľahčiť celku. Tak toto trojdielne spojenie nie je menej jednotné, a preto mohol zákon zvíťaziť a svet si užíva mier.“

úloha č. 5:

(7. – 8. skupina):

Život v stredoveku: (Pracujte s textom v učebnici, str. 87-88.)

- Popíšte spôsob obživy (poľnohospodárstvo) stredovekého človeka.
- Použite pri tom:

Postup 5 – 4 – 3 – 2 - 1

Ide o postup s ďalšími krokmi v tejto štruktúre:

5 nových informácií:

4 informácie týkajúce sa hlavnej myšlienky:

3 nové slová, ktoré si našiel v texte:

2 informácie, ktoré si už poznal:

1 vec, na ktorú si nenašiel v texte odpoveď.

úloha č. 6:

(9. – 11. skupina):

Život v stredoveku:

- Pracujte s učebnicou, text Luxus na stredoveký spôsob (s. 89) a Život mešťanov (s. 90). Analyzujte dobové textové pramene na s. 90.
- Popíšte spôsob života jednotlivých spoločenských vrstiev, ako stolovali, čo jedli a pili.
- Vysvetlite, čo rozumiete pod pojmom dvorský spôsob stolovania.

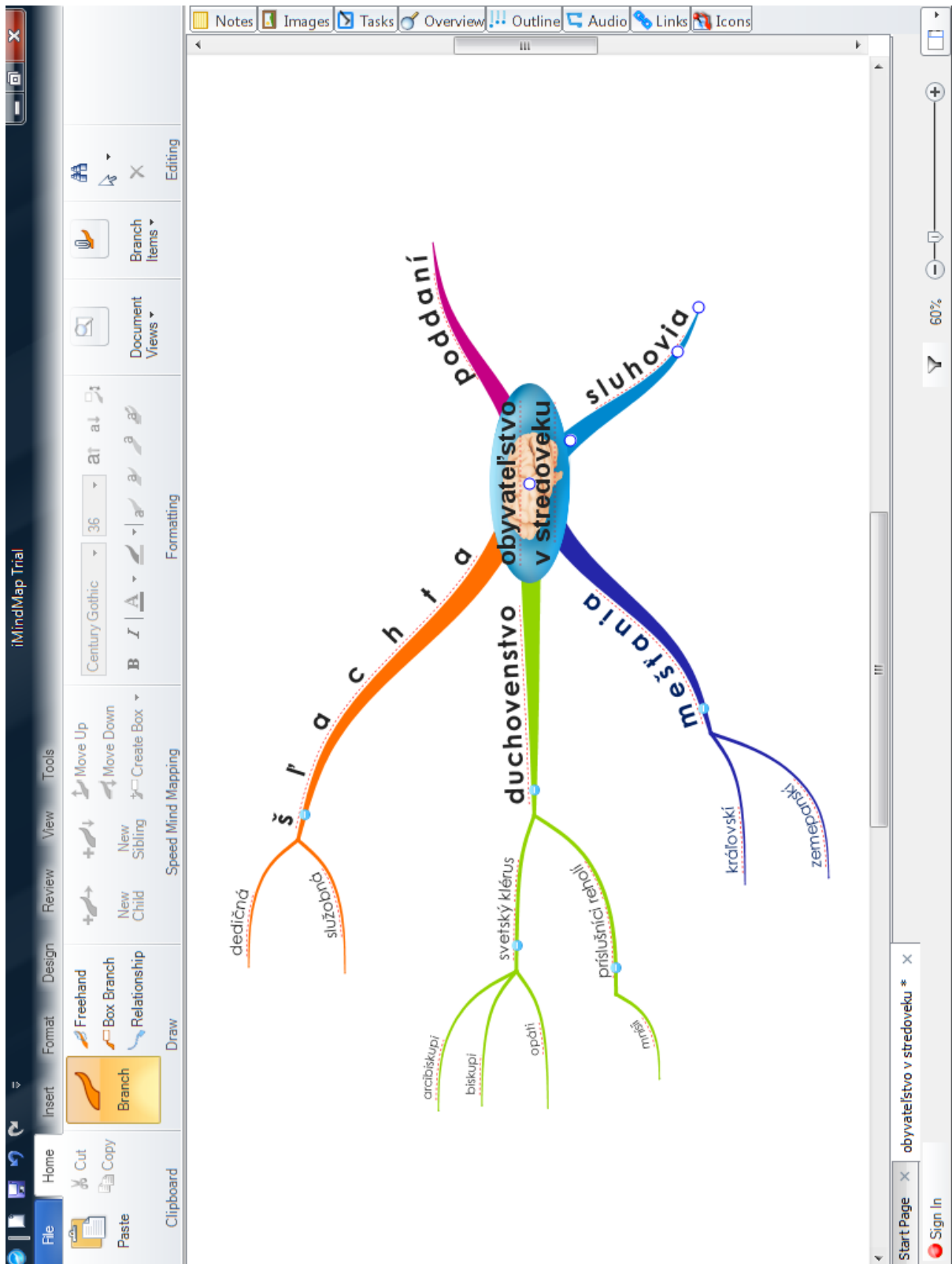
D. ú.:

1. Vytvorte myšlienkovú mapu, pomocou ktorej vysvetlite fungovanie stredovekej spoločnosti.

2. Učebnica: str. 91-94, štúdium a poznámky, príprava úlohy 1 na str. 94.

Príloha 2

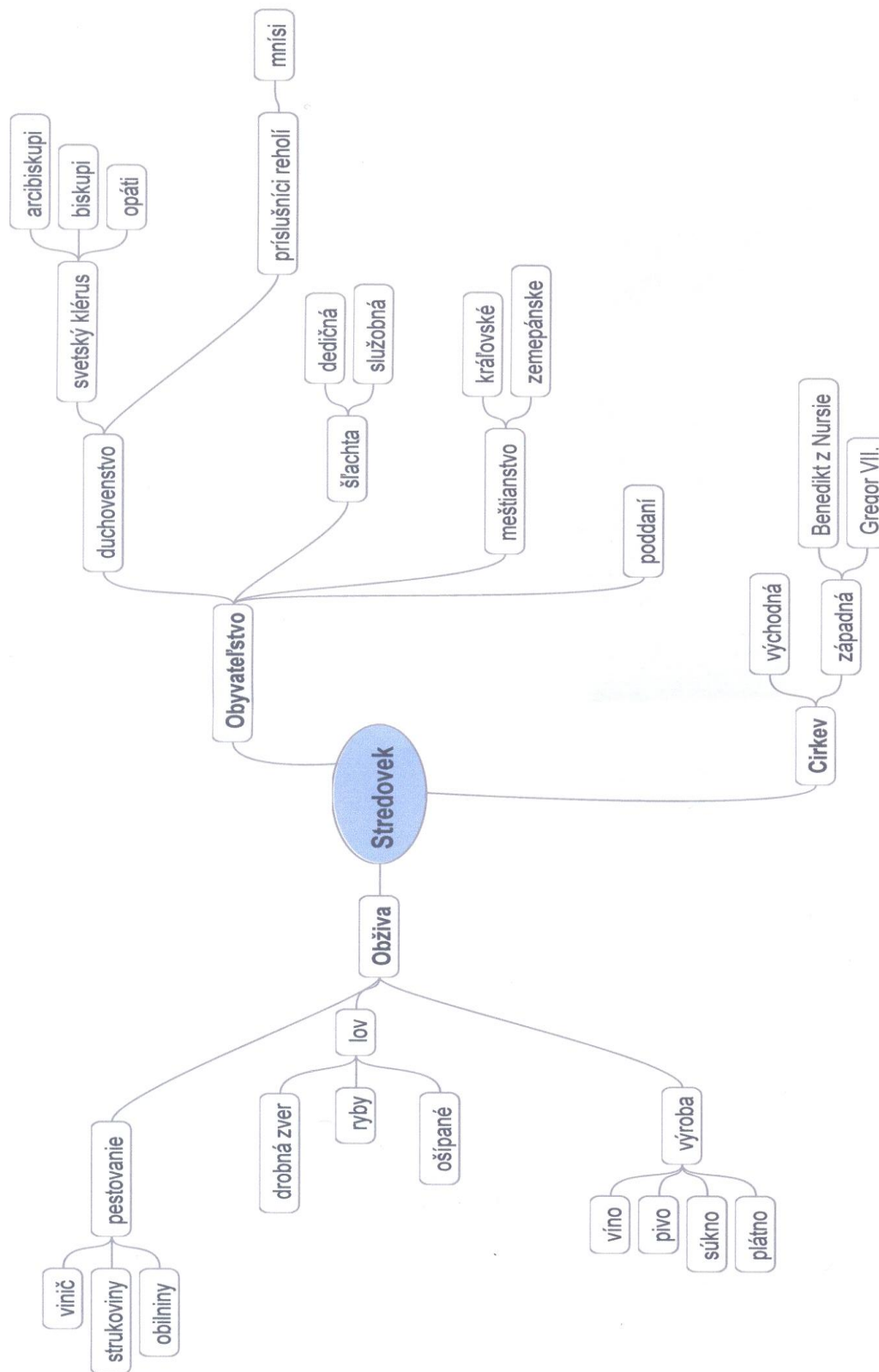
Pojmová mapa: Obyvateľstvo v stredoveku

Prameň: Vlastný zdroj

Príloha 3

Pojmová mapa: Stredovek

Prameň: Práca P. Verčimáka žiaka V. O

Príloha 4

Listina mestských výsad z roku 1314 dostala novú tvár

Listina mestských výsad z roku 1314 dostala novú tvár

Originál listiny mestských výsad z roku 1299 je neznámy. Text listiny poznáme iba z confirmácie kráľa Karola Róberta z roku 1314.
Listina je uložená v fonde Magistrát mesta Prešova v Štátnom okresnom archíve v Prešove.

Mesto Prešov patrí medzi najkrajšie a najvýznamnejšie mestá na Slovensku, ktoré má bohatú históriu. Vďaka za to aj svojej výhodnej zemepisnej polohe. Leží na východnom okraji Šarišskej vrchoviny a severnom okraji Košickej kotliny v doline rieky Torysy.

Pred dvomi rokmi sme si pripomenuli 750. výročie prvej písomnej zmienky z roku 1247, ktorá spomínala Prešov ako dobre vybudovanú osadu Epuries. Prešov lákal nových usadlíkov pre rozšírenie miestny trh, pretože ležal na križovatke krajinských obchodných ciest. Jedna viedla cez Branisko do Spiša, druhá do Poľska, tretia do Bardejova a cez Duklu do Haliča. V Prešove žilo spociatku slovensko-maďarské obyvateľstvo. V 12. storočí ich spestrili nemecké rodiny, ktoré prišli do Prešova zo Saska a z iných krajín. Do príchodu nemeckých kolonistov bol obchod v Prešove primitívny a remeslá v pravom slova zmysle nejestvovali. Nemeckí kolonisti sa zblížili so Slovákmi, pretože obe strany videli, že zo spoločného priateľstva môžu len získať. Usilovali sa o rozšírenie obchodu a remesiel, no hlavne o získanie mestských výsad, čo sa im podarilo v roku 1299. Kráľ Ondrej III. listinou z 28. januára 1299 udeluje Prešovu (Sabinovu a Veľkému Šarišu) výsady mestských práv. V roku 1299

Počítačové zázraky

sa z dediny Prešov stáva mesto Prešov. Listinou mestských privilégií dostávajú všetci rovnaké práva, aké mali Sasi usadení na Spiši. Mesto bolo oslobodené od povinnosti platiť peňažné či naturálne dávky šarišskému županovi, výnimo ho zo súdnej právomoci šarišského župana, oslobodzuje ho od účasti v kráľovskom vojsku. Mesto bolo priamo podriadené kráľovi. Za to mesto kráľovi malo spolu s mestami Sabinov a Veľký Šariš každoročne v troch splátkach vyplácať 150 mariek jemného striebra. Prešovčania touto listinou získali aj ďalšie výhody. Mali právo na vlastnú samosprávu. Mohli si voliť richtara, mestskú radu, čím sa stali správne nezávislí. Stali sa slobodnými vlastníkami domov a pôdy a mohli sa viac venovať obchodu a remeselnej výrobe.

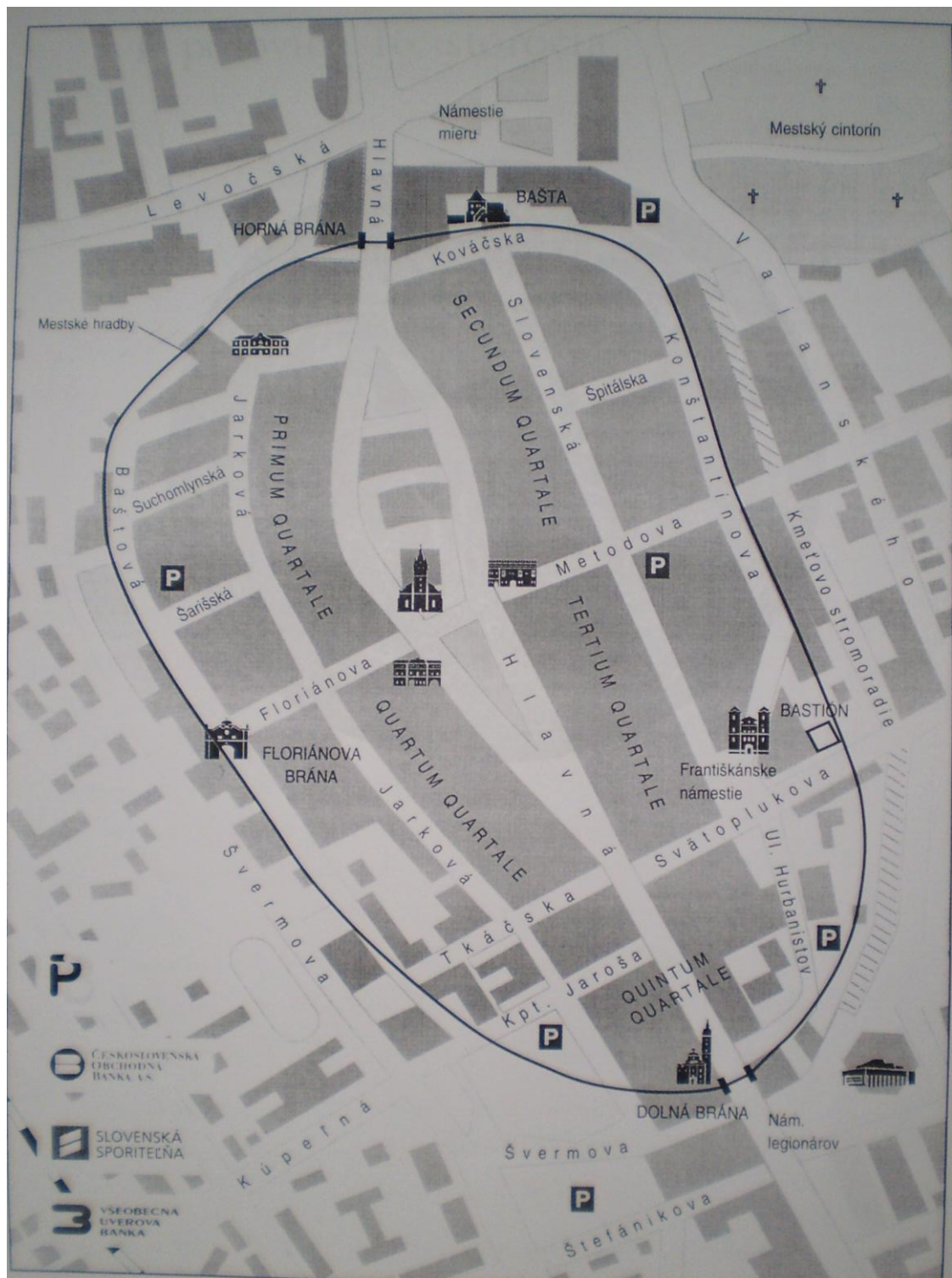
PhDr. Zuzana Kovačová
Foto: Viktor Zamborský
Počítačové repro: Ing. Jaroslav Olha

Vďaka nápadu a zápalu Prešovčana Ing. Jaroslava Olhu dostáva listina novú, čitateľnejšiu a kompletnejšiu tvár. Po niekoľkých storočiach je opäť kompaktnjšia, k čomu prispela moderná počítačová technika.

Prameň: Prešovský Večerník, 18. júna 1999 – venovaný 700. výročiu udelenia mestských výsad

Príloha 5

Prešov – mestské hradby

Prameň: Sprievodca po historickom Prešove, s. 44

Príloha 6

Mapa: Prešov na križovatke obchodných ciest

Prameň: Slovenská kartografia: Školský atlas československých dejín